

Adenophora liliifolia (L.) Ledeb. ex A. DC. Dzwonecznik wonny

Syn.: *Adenophora liliifolia* (L.) Besser, *A. polymorpha* Ledeb., *Campanula liliifolia* L. (bazoniim)

Spermatophyta, *Magnoliophytina* [= *Angiospermae*],
Magnoliopsida [= *Dicotyledoneae*], *Campanulaceae*
– dzwonkowate

Opis gatunku

Bylina o grubym, często burakowo zgrubiałym korzeniu. Łodyga o wysokości 50–100 (150) cm, obła, ulistniona skrętolegle. Liście odziomkowe okrągławosercowate, ogonkowe, wczesnie usychają. Liście łodygowe są największe w środkowej i dolnej części łodygi, jajowatolancetowate, krótkoogonkowe lub siedzące, o brzegach piłkowanych, lekko pomarszczone, na dolnej stronie (szczególnie na nerwach) owłosione włoskami krótkimi i sztywnymi. Kwiatostan początkowo ma postać grona, później przypomina wiechę. Kwiaty wonne. Kielich złożony z 5 lancetowatotrójkątnych działek; działki około 2 razy krótsze od korony. Korona szerokodzwonkowata, białoniebieska, naga, 1,5–2 cm długa; łatki korony krótsze od rurki. Pręcików 5, z wydłużonymi pylnikami; nitki u nasady spłaszczone i wyraźnie orzęsione. Słupek 1; szyjka do 2 razy dłuższa od korony, w górnej części zgrubiała, pokryta brodawkowatymi włoskami, zakończona trzema płaskimi znamionami; nasadę szyjki otacza pierścień miodnikowy. Owocem jest gruszkowata torebka z wieńcem zachowanych działek kielicha i z trzema otworami w okolicy nasady. Nasiona drobne, wąsko oskrzydłone, długości do 1,7 mm, gładkie, brunatne.

Możliwość pomyłki przy identyfikacji gatunku

Dzwonecznik wonny jest jedynym przedstawicielem swego rodzaju w Polsce. Rodzaj blisko spokrewniony z dzwonkiem (*Campanula*) i w stadium płożnym może być mylony z niektórymi gatunkami z tego rodzaju. Cechą wyróżniającą jest kształt aparatu miodnikowego, który u dzwonieczników jest bardzo rozrośnięty w cylindryczny pierścień (1), otaczający nasadę szyjki słupka.

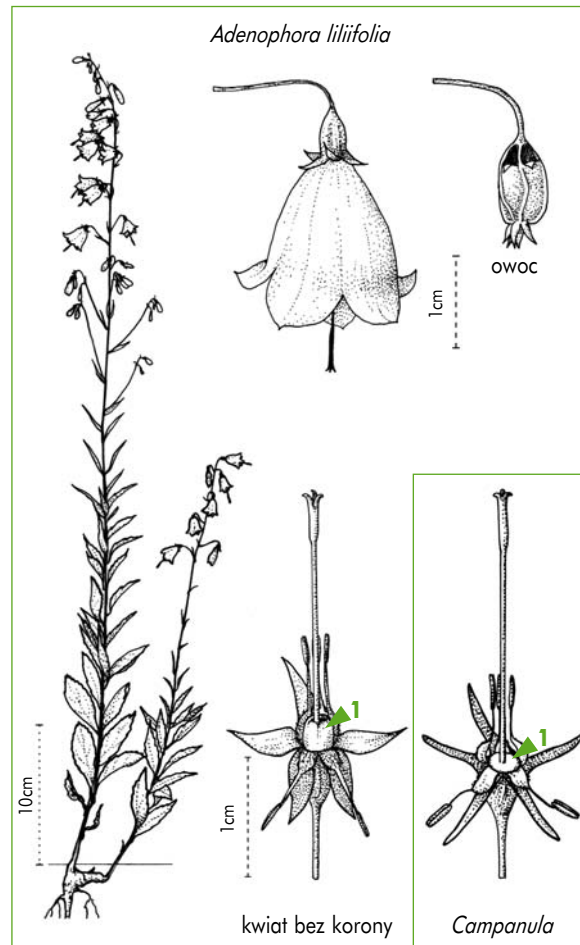
Biologia gatunku

Forma życiowa

Hemikryptofit.

Rozmnażanie generatywne

Czas kwitnienia dzwoniecznika jest stosunkowo długi: od czerwca do sierpnia (września). Roślina o wonnych

kwiatami, produkującą nektar, u nasady słupka posiada niewielki pierścień miodnikowy. Zapyłana jest przez liczne gatunki owadów (brak specjalistów), zdarza się że trzmiele rabują nektar. Nasiona dojrzewają i rozsiewają się we wrześniu. W warunkach ogrodowych dobrze rozmnaża się z nasion. Nasiona kielkują w okresie do 3 miesięcy po sianiu.

Rozmnażanie wegetatywne

W naturze duże osobniki mogą rozmnażać się wegetatywnie przez rozpad wspólnego systemu korzeniowego (rzadko). W ogrodnictwie stosuje się sadzonki z szyjki korzeniowej.

Aspekty populacyjne

Polskie populacje dzwoniecznika – na północno-zachodniej granicy występowania – nie są liczne. Liczba kwitnących osobników zazwyczaj nie przekracza kilkunastu.

Charakterystyka ekologiczna

Autekologia

Dzwonecznik rośnie u nas w suchych, widnych lasach i na ich obrzeżach. Preferuje gleby zasobne w węgiel wapnia, piaszczysto-gliniaste lub lessowe.

4068

Ekologiczne liczby wskaźnikowe światła, temperatury, reakcji (odczynu gleby) i trofizmu (azotu) wg Ellenberga i in. (2002) wynoszą odpowiednio: L = 7, T = 6, R = 8, N = 2; wg Zarzyckiego i in. (2002): L = 4, T = 4–5, R = 4, Tr = 3.

Zbiorowiska roślinne, z którymi gatunek jest związany

Gatunek charakterystyczny dla świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum* (klasa *Quercio-Fagetea*), rośnie również w borach mieszanych *Quercus roboris-Pinetum* (d. *Pinno-Quercetum*) ze związku *Dicrano-Pinion*, z klasy *Vaccinio-Piceetea*, w zaroślach kserotermicznych z rzędu *Prunetalia* (klasa *Rhamno-Prunetea*), na wtórnych murawach kserotermicznych z rzędu *Festucetalia valesiacae* (klasa *Festuco-Brometea*) oraz na suchych łąkach. W Niemczech notowany także w zbiorowiskach ze związku *Molinion* i *Alno-Ulmion* (Rothmaler 2002, Oberdorfer 1990).

Siedliska

(wg Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej)

9110 – ciepłolubna dąbrowa – świetlisty, umiarkowanie ciepłolubny, bogaty florystycznie las dębowy, stanowiący kresową postać subkontynentalnych kserotermicznych dąbrów.

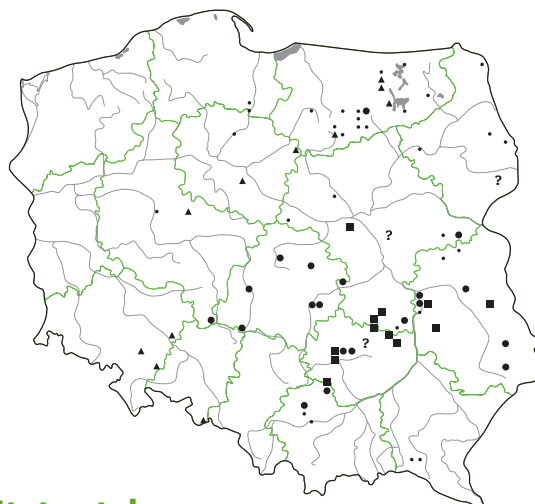
Rozmieszczenie geograficzne

Występowanie na świecie

Dzwonecznik wonny należy do elementu eurazjatyckiego (kolebką rodzaju jest terytorium Chin). Wykazuje wyraźne dysjunkcje w zasięgu. W Europie, poza Polską, występuje w takich krajach, jak: Austria, Białoruś (wyginął – Kozłowska 1978, Kornaś, Medwecka-Kornaś 2002), Czechy, Niemcy, Rumunia (i północna część Półwyspu Bałkańskiego), Rosja (część europejska i Syberia), Szwajcaria, Ukraina, Włochy, Węgry (Tutin i in. 1976). W Azji – na Kaukazie, Syberii, w Chinach i Korei. Jest interesujące, że gatunek zawleczony do Ameryki Północnej, znalazł się tam na liście gatunków potencjalnie inwazyjnych (Perry 2000).

Występowanie w Polsce

Adenophora liliifolia notowana była na około 100 rozproszonych stanowiskach, głównie w środkowej i północno-wschodniej Polsce, a także w pasie wyżyn. Północno-zachodnia granica występowania przebiega przez Pomorze, Wielkopolskę i Śląsk. Na wielu stanowiskach gatunek wyginął lub nie został potwierdzony w ostatnim czasie (m.in. na Podkarpaciu, Pomorzu Wschodnim; na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce – Żukowski, Jackowiak 1995; na Dolnym Śląsku – Kącki 2003).

Status taksonu

Prawo międzynarodowe:

Konwencja Berneńska (1979) – nie uwzględniono;
Dyrektywa Siedliskowa (1992) – gatunek proponowany przez Polskę jako uzupełnienie do Załącznika II DS, uzyskał akceptację ekspertów Unii Europejskiej (Makomska-Juchiewicz i in. 2001); włączony na mocy Traktatu Akcesyjnego podpisanego w Atenach w 2003 r.

Prawo krajowe:

Ochrona gatunkowa – ścisła, od 2001 r.

Kategorie IUCN:

„Czerwona lista IUCN” (1996) – nie uwzględniono;
„Lista roślin wymierających i zagrożonych w Polsce” (Zarzycki, Wojewoda 1986) – V;
„Polska czerwona księga roślin” (Kaźmierczakowa, Zarzycki 2001) – nie uwzględniono.
„Czerwona księga roślin naczyniowych Karpat Polskich” (Piękoś-Mirkowa, Mirek – w druku) – EX.

Występowanie gatunku na obszarach prawem chronionych

Dzwonecznik występuje na terenie parków narodowych, m.in.: Ojcowskiego, Poleskiego, Wigierskiego oraz w Mazurskim Parku Krajobrazowym, w Przemyskich Parkach Krajobrazowych, w rezerwach „Dąbrowa Grotnicka” i „Grotniki” (województwo łódzkie), „Krzemionki Opatowskie” koło Ostrowca Świętokrzyskiego (województwo świętokrzyskie), „Kwiatkówka” koło Książa Wielkiego, „Cyganika” w Puszczy Kampinoskiej.

Stan i dynamika populacji, potencjalne zagrożenia

Stan i dynamika populacji

Brak danych.

Potencjalne zagrożenia

Podstawowym zagrożeniem jest utrata siedlisk – zanik świetlistej dąbrowy, zarastanie muraw kserotermicznych, a także niszczenie bezpośrednio – pozyskiwanie roślin ze stanu dzikiego.

Ochrona gatunku i jego siedlisk

Propozycje dotyczące gatunku

W rozporządzeniu o ochronie gatunkowej zmieniono status dzwoniecznika wonnego: gatunek częściowo chroniony podlega dziś ochronie ścisłej. Chroni go to, w pewnym stopniu, przed przenoszeniem do ogrodów i zrywaniem. Jest rośliną ozdobną, uprawianą w wielu krajach na świecie (w Japonii także dla słodkich, jadalnych korzeni). Warto rozpowszechnić jego uprawę w naszych ogrodach botanicznych.

Propozycje dotyczące siedlisk gatunku

Zanikające świetliste dąbrowy wymagają czynnej ochrony i wprowadzenia do gospodarki leśnej preferencji dla dębu (Piękoś-Mirkowa, Mirek 2003). Istotne znaczenie ma także ochrona muraw ciepłolubnych przed zarastaniem, usuwanie krzewów, koszenie, wypas – okresem krytycznym w konkurencji dzwoniecznika z innymi roślinami są 2 pierwsze lata rozwoju, dopóki nie wykształci się wystarczająco silny system korzeniowy.

Ewentualny wpływ działań na inne gatunki

Ochrona dąbrow świetlistych sprzyja przetrwaniu całego zestawu właściwych jędra nich dość rzadkich już gatunków ciepłolubnych.

Przykład obszarów objętych działaniami ochronnymi

Gatunek zaledwie od 2 lat podlega ochronie ścisłej. Na razie brak informacji na temat działań specjalnie skierowanych na jego ochronę.

Kierunki i zakres badań naukowych

Ta okazała roślina wymaga, w sytuacji zaniku naturalnych stanowisk, podjęcia badań dotyczących szeroko rozumianej biologii i ekologii. Konieczne jest oszacowanie dynamiki wybranych populacji.

Monitoring

Należy objąć monitoringiem stanowiska najbardziej wysunięte na północny zachód, a także populacje w różnych typach zbiorowisk roślinnych.

Bibliografia

- DURCZAK K. 1976. Dzwoniecznik wonny *Adenophora liliifolia* rzadki gatunek elementu migracyjnego w Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 32: 42–44.
- ELLENBERG H., WEBER H. E., DÜLL R., WIRTH V., WERNER W., PAULIBEN D. 1992. *Zeigerwerte von Pflanzen in Mitteleuropa*. *Scripta Geobotanica* 18.2: 5–258.

- GŁĄZEK T. 1976. W sprawie ochrony ginącego gatunku dzwoniecznika wonnego *Adenophora liliifolia* w Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 32: 44–46.
- KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.) 2001. Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polish red data book of plants. Pteridophytes and flowering plants. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN i Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- KAÇKI Z. (red.) 2003. Zagrożone gatunki flory naczyniowej Dolnego Śląska. *Endangered vascular plants of Lower Silesia*. Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, Polskie Tow. Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”, Wrocław.
- KORNAŚ J., MEDWECKA-KORNAŚ A. 2002. *Geografia roślin*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KOZŁOWSKAJA N. W. 1978. *Flora Bielorusii, zakonomiernosti jej formirovanija, naucznyje ispolzovanija i ochrony*. Nauka i Technika, Minsk.
- MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., PERZANOWSKA J., ZAJĄC K. 2001. *Dyrektywa Siedliskowa – występujące w Polsce gatunki ważne dla Wspólnoty Europejskiej*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 57.2: 5–60.
- OBERDORFER E. 1990. *Pflanzensoziologische Exkursionsflora*. E. Ulmer Verl., Stuttgart.
- PAWŁOWSKI B., JASIEWICZ A. (red.) *Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych*. T. 12. PWN, Warszawa – Kraków, s. 89–90.
- PERRY L. P. 2000. *Invasive perennials*. GreenShare <http://www.uri.edu/ce/factsheets/sheets/invasiveperennials.html>
- PIĘKOŚ-MIRKOWA H., MIREK Z. (red.) (w druku). *Czerwona księga roślin naczyniowych Karpat Polskich*. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków.
- PIĘKOŚ-MIRKOWA H., MIREK Z. 2003. *Flora Polski. Atlas roślin chronionych*. Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- ROTHMALER W., ECKEHART J., JÄGER J., WERNER K. 2002. *Exkursionsflora von Deutschland. Gefäßpflanzen: Kritischer Band*. Spektrum Akademischer Verl., Heidelberg, Berlin.
- TUTIN T. G., HEYWOOD V. H., BURGESS, N. A., MOORE D. M., VALENTINE D. H., WALTERS S. M., WEBB D. A. (red.) 1976. *Flora Europaea*. Vol. 4. Cambridge University Press, Cambridge.
- ZARZYCKI K., TRZCIŃSKA-TACIK H., RÓŻAŃSKI W., SZELĄG Z., WOŁEK J., KORZENIAK U. 2002. *Ecological indicator values of vascular plants of Poland. Ekologiczne liczby wskaźnikowe roślin naczyniowych Polski. Biodiversity of Poland 2*. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków.
- ZARZYCKI K., WOJEWODA W. 1986. *Lista roślin wymierających i zagrożonych w Polsce. List of the threatend plants in Poland*. PWN, Warszawa.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red.) 1995. *Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. Endangered and threatened vascular plants of Western Pomerania and Wielkopolska. Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu* 3: 7–141.

Urszula Korzeniak, Marcin Nobis